

**Тема: Розвиток комунікативної компетентності майбутнього
викладача вищої школи**

План

1. Поняття комунікативної компетентності викладача вищої школи.
2. Особливості педагогічного спілкування.
3. Методичні рекомендації щодо розвитку комунікативної компетентності майбутнього викладача вищої школи.

Ключові поняття теми: комунікативна компетентність, спілкування, майбутній викладач вищої школи, магістратура.

Список використаної і рекомендованої літератури

1. Вінник Н. Проблематика концепцій ключових кваліфікацій і компетенцій у професійній освіті // Український центр політичного менеджменту. Соціальна психологія. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=80&c=1925>.
2. Дудник О. В. Формирование коммуникативной компетенции в свете новых требований к образовательному процессу // Компетенции. Персональный сайт «Буквочка». — [Електронний ресурс]. — 2007. — Режим доступа : [http:// budud.narod.ru/psu2.html](http://budud.narod.ru/psu2.html).
3. Каюмов А.Т. Коммуникационная компетентность личности как цель социализирующего воздействия образовательного процесса / Каюмов А.Т. // Инновации в образовании. - 2007. - 5. - С.93-98.
4. Кічук Н. В. Індивідуальна траєкторія становлення фахівця: деякі аспекти проблеми / Н. В. Кічук // Особистісно-орієнтований потенціал педагогіки В. Сухомлинського : матер. Міжвуз. наук.-прак. конф. – Кам'янець-Подільський, 2008. – С. 105–109.
5. Коммуникативная педагогика: от «школы знания» к «школе понимания» : материалы научно-практической конференции / отв. ред. Ю.Л. Троицкий. - Новосибирск : Изд-во НИПКиПРО, 2009.
6. Петрашук О.П. Комунікативна компетенція як об'єкт тестового контролю / О.П.Петрашук // Методика викладання іноземних мов : науково-методичний збірник. - Київ : Ленвіт, 1996. – С. 57-63.
7. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності : [монографія] / Дубасенюк О. А., Семенюк Т. В., Антонова О. Є. – Житомир : Житомирський держ. пед. ун-т., 2003. – 192 с.
8. Щодо нормативно-методичного забезпечення розроблення галузевих стандартів вищої освіти : лист МОН України від 31.07.2008 N 1/9-484 / [за заг. ред. В. Д. Шинкарука; укладачі : Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський, В. Л. Гуло, Л. О. Котоловець, Н. І. Тимошенко]. – К., 2008.
9. Savignon S. Communicative competence: theory and classroom practice. Texts

1. Поняття комунікативної компетентності викладача вищої школи.

Пріоритетна увага в реформуванні вищої освіти в Україні має надаватися підготовці нової генерації науково-педагогічних кадрів національної еліти, здатної трансформувати в собі нову освітньо-світоглядну парадигму національного державотворення.

Підготовка та атестація науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації здійснюється в Україні насамперед через аспірантуру і докторантуру, система якої запозичена з радянської пори і є досить розгалуженою. За умови ефективного функціонування, вона є, безумовно, значущою щодо піднесення науково творчого потенціалу країни. Водночас, повністю забезпечити систему вищої освіти (особливо для вищих навчальних закладів I-II рівня акредитації) висококваліфікованими фахівцями, які б відповідали сучасній професіограмі викладача вищої школи, вона не може. Думка про те, що вчорашній випускник педагогічного навчального закладу за умови отримання ґрунтовної науково-теоретичної і методично-практичної підготовки може успішно впоратися і з новими функціями викладача вищої школи видається непереконливою.

На думку сучасних дослідників, в Україні актуалізувалася проблема оновлення професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів [1]. Як відомо, підготовка майбутнього викладача в сучасних умовах здійснюється в умовах аспірантури та магістратури. Зважаючи на достатньо незначний термін роботи магістратури, зміст та методика підготовки фахівців різного профілю для роботи у вищій школі потребують удосконалення, впровадження інноваційних технологій, особистісно орієнтованого та компетентісного підходів.

Іншими словами, можна сказати, що компетентність не може бути ізольована від конкретних умов її реалізації, а також може проявлятися тільки в тій або іншій діяльності й за умови особистої зацікавленості. Вона пов'язує одночасну мобілізацію знань, умінь і способів поведінки в конкретних ситуаціях.

Останнім часом у дидактиці професійної освіти розробляються ідеї розгляду результатів освітньої діяльності через компетентності (ключові, базові, спеціальні). На основі аналізу матеріалів наукових конференцій, робіт, присвячених питанню безперервної освіти, ми виділили наступні істотні для компетентісно-діяльнісного підходу положення:

- компетентність - це діяльнісна категорія, що проявляється тільки в певній діяльності; бути компетентним означає бути здатним (уміти) мобілізувати отримані знання й досвід у тій або іншій ситуації;
- компетентність не зводиться до знань, навичок і вмінь, вона включає їх у себе, тому що останні і є формами прояву компетентності на різних етапах її формування;

- формування компетентності - процес, що ніколи не накопчується, і значимим фактором формування компетентності є освіта;
- природа компетентності така, що вона може проявлятися тільки за умови глибокої зацікавленості людини в тому або іншому виді діяльності.

Проблема компетенцій та їх формування розглядається у контексті теорії компетентності та компетентнісного підходу до професійної підготовки. У сучасних наукових дослідженнях більша увага зосереджена на проблемі формування компетентності, а не компетенцій. Теоретичні засади формування професійної компетентності у вищій школі розроблені у працях таких вітчизняних науковців, як І. Бех, Н. Бібік, О. Гура, Н. Кічук, А. Кузьмінський, З. Курлянд, О. Локшина, В. Луговий, О. Овчарук, О. Пометун, О. Семенов та ін., а проблеми компетентнісного підходу – роботах провідних російських дослідників В. Байденка, Е. Зеєра, І. Зимньої, Ю. Татури, А. Хуторського, В. Шадрикова та ін.

Ефективність професійної діяльності викладача вищої школи, як відомо, визначається рівнем його професійних знань та психолого-педагогічної підготовки, але реалізувати їх можна лише у процесі комунікативної діяльності. Тому вважаємо надзвичайно важливим завданням формування комунікативної компетенції майбутніх викладачів.

За А.Т. Каюмовим [3] комунікативна компетентність особистості визначає ефективність її включення в процеси соціокультурної комунікації, виступаючи необхідною і достатньою умовою для актуалізації і реалізації суб'єктом різних функцій культури в суспільстві. Оптимальна реалізація цих функцій забезпечується елементами структури комунікаційної компетентності особистості. Як основоположні її компоненти можна виділити наступні:

- знання змісту предмета соціокультурної комунікації;
- компетентність у виборі напряму соціокультурної комунікативної діяльності;
- знання, пов'язані з управлінням цією комунікацією (контроль комунікаційного процесу);
- володіння інструментальними засобами комунікативної діяльності.

2. Особливості педагогічного спілкування.

Спілкування в діяльності викладача виступає не тільки засобом наукової й педагогічної комунікації, але й умовою вдосконалювання професіоналізму в діяльності й джерелом розвитку особистості викладача, а також засобом виховання студентів. До комунікативних відносяться здібності:

- здатність всебічно й об'єктивно сприймати людину-партнера за спілкуванням;
- здатність викликати в нього довіру, співпереживання в спільній діяльності;
- здатність передбачати й ліквідувати конфлікти;

- справедливо, конструктивно й тактовно критикувати свого товариша по спільній діяльності;
- сприймати й враховувати критику, перебудовуючи відповідно своє поведення й діяльність.

Комунікативну компетенцію неможливо сформувати, оминувши ситуації професійного спілкування, але водночас потрібно оцінювати не просто якість спілкування, а процес передачі інформації (комунікації) під час спілкування.

Для того, щоб спілкування було дійсно педагогічним, педагогу необхідно добре знати кожного вихованця, групу в цілому, окремі угруповання в групі. В цій діяльності педагогу допоможуть методи педагогічної діагностики, дошкільна психологічна служба. Комунікативна компетентність передбачає широке коло вмінь, серед яких виділяють прості та складні комунікативні вміння. До простих вмінь відносять:

- Вміння вербального і невербального спілкування, тобто, вміння, говорити, слухати, використовувати жести, міміку, пантоміміку, погляд, інші невербальні засоби;
- вміння розподіляти свою увагу;
- вміння соціальної перцепції (сприймати та розуміти внутрішній стан партнера за зовнішніми ознаками);
- вміння здійснювати прогнозування реакції партнера по спілкуванню;
- вміння «подавати себе» у спілкуванні з даною аудиторією;
- вміння керувати своєю поведінкою в спілкуванні.

Значна роль спілкування в педагогічній діяльності, в роботі викладача, звичайно, потребує від педагога професійного управління своєю комунікативною діяльністю. Це, в свою чергу, передбачає наявність у нього низки комунікативних умінь:

- умінь спілкуватися з людьми;
- умінь за допомогою створеної системи спілкування організовувати спільну зі студентами творчу діяльність;
- умінь цілеспрямовано організовувати спілкування й керувати ним.

Умінь спілкуватися - риса багатопланова, яка, на думку дослідників включає низку складових:

- комунікабельність - здатність відчувати: задоволення від процесу комунікації;
- бажання знаходитись серед інших людей;
- альтруїстичні тенденції.

На вміння спілкуватися впливають такі параметри особистості: особливості мислення, добре володіння мовленням, емпатія й спонтанність сприйняття, певні соціальні настанови (наприклад, інтерес до самого процесу спілкування, а не лише до його результату), комунікативні вміння - вміння орієнтуватися в часі серед партнерів, у стосунках, у ситуаціях.

Уміння спілкуватися має іншу природу, основу якої складають комунікативні й альтруїстичні емоції.

До комунікативних емоцій належать: бажання поділитися думками, переживаннями, почуття симпатії, поваги до учасників спілкування тощо.

Саме наявність цих емоцій і потреби їх переживання свідчить про схильність до педагогічного спілкування.

До альтруїстичних емоцій належать: бажання приносити радість людям, із якими людина спілкується; співпереживання радості іншого тощо.

Спираючись на сукупність підходів, що склалися в сучасній науці, можна визначити основні компоненти професійно-педагогічного вміння спілкуватися, на які слід орієнтуватися викладачеві:

1. Наявність стійкої потреби систематично спілкуватися зі студентами в найрізноманітніших сферах.
2. Природна взаємодія загальнолюдських та професійних показників умінь спілкуватися.
3. Емоційне благополуччя на всіх етапах спілкування.
4. Продуктивний вплив спілкування на інші компоненти педагогічної діяльності.
5. Наявність здібностей до здійснення педагогічної комунікації.
6. Наявність комунікативних навичок і умінь.

Єдність цих компонентів утворює професійно-педагогічний рівень уміння спілкуватися.

Якщо звернутися до педагогічних здібностей, то ми побачимо, що всі вони певною мірою пов'язані з комунікативною діяльністю педагога.

Дослідження, виконані в галузі професійного спілкування, дозволяють зробити висновок, що оволодіти основами професійно-педагогічного спілкування можна завдяки професійному самовихованню. Для цього є два шляхи:

1. Вивчення й усвідомлення природи, структури й законів професійно-педагогічного спілкування.
2. Опанування процедурою й технологією педагогічної комунікації, опрацювання вмінь і навичок професійно-педагогічного спілкування, розвиток комунікативних здібностей.

Роль важливого фактора, що формує досвід комунікативної діяльності, відіграє безпосередня педагогічна діяльність, громадська робота педагога, яка створює умови для формування досвіду організаторської діяльності й навичок професійного спілкування. Особливу роль у діяльності викладача відіграє ініціатива в спілкуванні.

Для того, щоб мати таку ініціативу, викладачеві потрібно звернути увагу на такі чинники:

- 1.) оперативну організацію перших контактів із студентською групою;
- 2.) оперативний перехід від організаторських процедур до ділового спілкування;

- 3.) оперативне досягнення соціально-психологічної єдності з аудиторією, формування почуття «ми»;
- 4.) подолання стереотипних і ситуативних негативних настанов у ставленні до окремих студентів;
- 5.) організація контакту з усією групою;
- 6.) постановка завдань і запитань, котрі вже на початку спілкування можуть мобілізувати колектив;
- 7.) зменшення забороняючих педагогічних вимог і збільшення позитивно-орієнтованих;
- 8.) увага до своєї зовнішності: охайність, зібраність, активність, доброзичливість тощо;
- 9.) використання мовленнєвих і невербальних засобів взаємодії - активне використання міміки, мікроміміки, контакт очима тощо;
- 10.) уміння транслювати на аудиторію власну доброзичливість до студентів;
- 11.) знаходження яскравих цілей діяльності та показ шляхів їх досягнення;
- 12.) розуміння ситуативного внутрішнього настрою студентів, урахування цього настрою, передача вихованцям його розуміння;
- 13.) досягнення загального взаєморозуміння, формування прагнення студентів до взаємодії з викладачем.

Для того, щоб процес спілкування зі студентами проходив більш ефективно та відповідав тим змінам, що відбуваються в психічному стані студентів, слід виконувати такі поради:

- будьте уважні з партнерами по спілкуванню;
- розвивайте комунікативну пам'ять, тобто пам'ятайте про тональність спілкування з певною групою, окремими студентами;
- розвивайте власну спостережливість у спілкуванні зі студентами;
- намагайтесь передбачити реакцію співрозмовника;
- учіться аналізувати поведінку вихованців: поставу, жести, міміку;
- учіться своєчасно помічати й вірно інтерпретувати «психологічні сигнали» за зовнішнім обрисом поведінки студентів;
- у процесі спілкування думайте про тих, із ким спілкуєтесь.

Дотримання правил педагогічного спілкування вбереже педагога від багатьох труднощів та помилок, які підстерігають його в практичній діяльності.

Стислий їх виклад можна звести до таких пунктів:

1. Успіх педагогічної діяльності насамперед залежить від культури спілкування.
2. Моделюйте спілкування не «від себе», а від студентів, їх потреб та інтересів.
3. Орієнтуйте своє педагогічне мовлення на конкретного студента, а не на абстрактну групу.
4. Використовуйте різні види спілкування.
5. Спілкуйтесь із студентами на взаємних інтересах, проте не організовуйте спілкування «по вертикалі», зверху вниз.
6. Постійно враховуйте психологічний стан окремих вихованців і колективу загалом.

7. Дивіться на себе збоку, постійно аналізуйте свої вчинки й дії.
8. Вмійте слухати студентів, зважайте на їхню думку.
9. Намагайтеся зрозуміти настрій аудиторії, на цій основі моделюйте спілкування з нею.
10. Спілкування не повинно призводити до конфліктів, а запобігати їм.
11. Не принижуйте людської гідності.
12. Спілкування має бути систематичним. Не залишайте поза увагою «незручних» для вас студентів.
13. Будьте ініціативним у спілкуванні.
14. У процесі спілкування враховуйте стать вихованців.
15. Уникайте штампів, постійно шукайте нові форми, засоби, методи і прийоми.
16. Долайте негативні установки стосовно конкретного студента.
17. У процесі спілкування уникайте абстрактної критики, оскільки це породжує опір.
18. Якомога частіше усміхайтесь: це викликає позитивні емоції, спонукає до продуктивного спілкування.
19. У процесі вашого спілкування частіше висловлюйте схвалення, заохочення.
20. Відкрито виявляйте в студентському колективі своє ставлення до вихованців.
21. Постійно розвивайте свою комунікативну пам'ять, запам'ятовуючи педагогічні ситуації, їх перебіг.
22. Якщо назріває потреба в індивідуальній бесіді, завчасно розробіть її план.
23. У процесі спілкування в центрі уваги має бути особистість студента, його гідність.
24. Враховуйте соціально-психологічне зростання студентів.
25. Систематично аналізуйте процес спілкування.
26. Технологія й тактика спілкування мають бути скеровані на усунення психологічних бар'єрів між педагогом та студентом.
27. Враховуйте в процесі спілкування індивідуальні особливості, темперамент, характери студентів.
28. Окремо обдумуйте особливості спілкування з важковиховуваними студентами.
29. У процесі спілкування не зловживайте своїми перевагами як керівника-викладача.
30. Постійно удосконалюйте інструмент спілкування — власне мовлення.

Здійснюючи навчальну та методичну діяльність, викладач вищої школи має володіти засобами документної комунікації, а це означає, що він повинен: вміти швидко проглядати тексти, аналізувати їх зміст; вміти читати графіки, схеми, креслення; вміти представити інформацію в текстовому вигляді (план, тези, конспект, текстова основа електронного підручника); вміти представити інформацію у вигляді графіка, схеми, креслення; вміти представити інформацію у вигляді інструкцій, настанов, методичних рекомендацій.

Поряд з документною формою комунікації викладач сучасної вищої школи має вміти використовувати засоби електронної комунікації, тобто використовувати мультимедійні засоби для презентації навчальної інформації; вміти використовувати електронну пошту, чат у навчальному процесі; написати і відправити електронний лист; оцінити ефективність інформаційного пошуку.

Оскільки викладач для студентів є представником певного підрозділу вищого навчального закладу, вимога стосовно володіння ним засобами організаційної комунікації є незаперечною. Отже, він повинен: формувати інформаційні повідомлення для студентів щодо цілей, термінів, форм звітності за виконання певних навчальних завдань різного типу (тестів, контрольних, колоквіумів, співбесід тощо); визначати грамотно обсяг пропонованої навчальної інформації; оптимально використовувати простір спілкування для організації ефективної комунікації студентів; використовувати необхідну інформацію в різній формі (вербальній, документній, електронній) для організації навчально-пізнавальної діяльності студентів; спрямовувати студентів на добір, аналіз, порівняння, класифікацію інформації, використовуючи різні джерела інформації (бібліотеку, книгу, словник, довідник, комп'ютерну базу даних, електронний документ, пошук в Інтернеті з використанням пошукових систем).

Комунікація є невід'ємним елементом наукової діяльності викладача вищого навчального закладу. Важливими для цього аспекту професійної діяльності є такі комунікативні вміння: вміти викласти результати наукового пошуку у вигляді тез, статті; вміти підготувати виступ за результатами наукової діяльності; представити доповідь на конференції в стендовій формі; вміти опонувати тій чи іншій позиції колег та дискутувати з ними стосовно наукових проблем.

Питання для самоконтролю:

1. Специфіка діяльності педагога у вищому навчальному закладі.
2. Завдання, права та обов'язки викладача вищого навчального закладу.
3. Основні напрями діяльності викладача вищого навчального закладу. Психологічна структура особистості викладача вищого навчального закладу.
4. Педагогічний професіоналізм викладача вищого навчального закладу.
5. Охарактеризуйте поняття «комунікативна компетентність викладача вищої школи».
6. Наведіть основні стилі педагогічного спілкування.
7. Що вкладається в поняття комунікативної культури викладача вищого навчального закладу.
8. Які з відомих психотипів викладачів вам зустрічалися в житті?